

**МЕХАНІЗМ РЕЦЕПЦІЇ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ ПРАВІ:
ПРОБЛЕМИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ****MECHANISM OF RECEPTION IN CONSTITUTIONAL LAW:
PROBLEMS OF CONCEPTUALIZATION AND PRACTICAL IMPLEMENTATION**

**Верлос Н.В., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри конституційного та трудового права
Запорізький національний університет**

В статті досліджується механізм рецепції в конституційному праві, сформульовано доктринальне визначення поняття, а також здійснюється детальний аналіз та загальна характеристика базових елементів та блоків (компонент) його структури.

Пропонується механізм рецепції в конституційному праві розуміти як системно організоване конституційно-правове явище та процес, що складається із взаємоузгоджених та взаємопов'язаних базових елементів та блоків (компонент) в процесі взаємодії яких здійснюється сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) переважно для модернізації, розвитку національної системи конституційного права та підвищення ефективності її функціонування.

Акцентується увага на тому, що структуру механізму рецепції в конституційному праві слід розуміти як універсальну, багаторівневу, збалансовану, системно організовану доктринально-нормативну конструкцію, яка складається із сукупності взаємопов'язаних та взаємодіючих базових елементів та блоків (компонент), які з одного боку характеризуються внутрішньою цілісністю та взаємоузгодженістю, а з іншої диференціацією, відносною відокремленістю та автономністю.

В структурі механізму рецепції в конституційному праві пропонується виділити ряд базових елементів: об'єкти рецепції (доктринальні, нормативні); суб'єкти рецепції (суб'єкт-донор, суб'єкт-реципієнт або транснаціональний суб'єкт), форми рецепції (запозичення, експансія, консенсус) та методи рецепції (метод аксіоматичної інсталяції та метод критичної трансформації). При цьому усі базові елементи механізму рецепції в конституційному праві можна групувати у такі блоки (компоненти): доктринально-правовий (теоретико-правовий); нормативно-правовий; культурно-правовий (ідеологічний); інституційно-правовий; організаційно-правовий та ін.

У висновку зроблено акцент на тому, що для ефективного функціонування необхідною є взаємодія усіх базових елементів та блоків (компонент) структури механізму рецепції в конституційному праві.

Ключові слова: механізм рецепції в конституційному праві, структура механізму рецепції, об'єкт рецепції, суб'єкт рецепції, форма рецепції, метод рецепції.

The article studies the mechanism of reception constitutional law, formulates the doctrinal definition of the concept and carries out a detailed analysis and general characteristics of basic elements and blocks (components) of its structure.

The author proposes to understand the mechanism of reception in the context of constitutional law as a system-based constitutional legal phenomenon and process, which consists of mutually agreed and interdependent basic elements and blocks (components) during the interoperation of which it is performed perception, introduction and assimilation of foreign constitutional legal material (international legal rule) mainly for modernization, development of the national system of constitutional law and improvement of the effectiveness of its functioning.

The focus is on the fact that the structure of reception mechanism in constitutional law should be considered as a universal, multi-level, balanced, systemic, doctrinal-statutory construction comprising a set of interdependent and coordinated basic elements and blocks (components) which, on the one hand, are characterized by internal integrity and consistency and, on the other hand, by a relative apartness and autonomy.

It is recommended to distinguish a set of basic elements in the structure of reception mechanism: objects of reception (doctrinal, statutory); subjects of reception (donor subject, recipient donor or transnational subject), forms of reception (borrowing, expansion, consensus) and methods of reception (the axiomatic method of installation and the critical transformation method). At the same time, all basic elements of the mechanism of reception in constitutional law can be grouped into the following blocks (components): doctrinal-legal (theoretical legal); statutory legal (ideological); institutional legal, organizational legal etc.

In conclusion, it is emphasized the fact that effective functioning requires the engagement of all the basic elements and blocks (components) of the structure of the mechanism of reception in constitutional law.

Key words: mechanism of reception in constitutional law, structure of mechanism of reception, reception object, reception subject, form of reception, reception method.

Постановка проблеми. В умовах перманентного процесу міждержавної правової взаємодії, а також глобалізації та конвергенції правових систем сучасності концептуалізація розуміння рецепції як конституційно-правового феномену та процесу дедалі набуває актуальності і привертає увагу з боку вчених в усьому світі. Адже для ефективного функціонування будь-якого правового явища необхідною умовою є створення дієвого правового механізму реалізації.

Дослідження механізму рецепції в конституційному праві та розроблення його теоретичної моделі є важливим завданням вітчизняної науки конституційного права особливо в умовах транснаціоналізації (інтернаціоналізації) конституційного права та офіційно визнаного зовнішньополітичного курсу України спрямованого на євроінтеграцію. Вирішення цієї проблеми має не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки значною мірою саме від ефективної реалізації механізму рецепції залежить функціонування конституційного механізму публічної влади та розвиток конституціоналізму взагалі.

Метою статті є дослідження механізму рецепції в конституційному праві через формулювання його доктринальної дефініції та визначення структури, а також здійснення загальної характеристики базових елементів та виділення окремих блоків (компонент).

Стан дослідження. В сучасній юридичній науці вивченню та концептуальному аналізу механізму рецепції права приділяється незначна увага з боку вчених, більшість з них фрагментарно торкалися цього питання, а в конституційному праві окреслена проблема взагалі є недослідженою. Проте спроби дослідити механізм рецепції права, визначити його структуру та проаналізувати системний взаємозв'язок структурних елементів здійснювали окремими науковцями, серед яких можна назвати: Г. М. Азнагулову, А. І. Дудко, А. В. Єгорова, З. П. Мельник, Н. В. Паршкову, О. О. Прієшкіну, В. О. Рибаківа, А. В. Скоробогатова, С. В. Ткаченко, Є. О. Харитонову, О. І. Харитонову та ін.

Виклад основного матеріалу. Для обґрунтування важливості та необхідності створення дієвого механізму

рецепції в конституційному праві, насамперед варто звернутись до етимології та семантики терміну «механізм». У словнику іншомовних слів зазначається, що «механізм» походить від грецького слова «μηχανή» (знаряддя, пристрій) і має два значення: 1) пристрій (сукупність ланок або деталей), що передає чи перетворює рух; 2) сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ [1, с. 498]. Більшість словників доповнюють розуміння цього терміну ще одним значенням і вважають, що він може означати також внутрішню будову, систему чогонебудь [2, с. 523; 3, с. 671; 4, с. 251].

Будучи за сутністю технічним термін «механізм» вже давно увійшов до обігу та широко застосовується у гуманітарних науках, зокрема, семантичний аналіз надає змогу визначити, що природу будь-якого механізму складає єдність системи явищ, станів, процесів, яка має відповідну структуру, що визначає певний порядок та ефективність їх функціонування, тому цілком логічним є його використання для дослідження рецепції як феномену та процесу в конституційному праві через визначення об'єктів, суб'єктів, форм та методів сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) національною системою конституційного права.

Дійсно категорія «механізм» застосовується в різних галузях науки для позначення окремих явищ та процесів. Наприклад, сучасні дослідники в галузі теорії держави і права виділяють такі поняття як «державний механізм (механізм держави)» [5, с. 95-110], «механізм правового регулювання» [6, с. 341-342], «механізм правового впливу» [7, с. 434-438], «механізм державно-правового регулювання» [8, с. 307-310] та ін., а в конституційному праві «конституційний механізм державної влади» [9], «конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки» [10], «механізм реалізації Конституції України» [11], «механізм забезпечення реалізації конституційних свобод людини і громадянина» [12] та ін.

При цьому в науковому дискурсі немає однозначної доктринальної інтерпретації сутності та змісту як загальнононотеретичного поняття «механізм», так і правової категорії «механізм рецепції права».

Зокрема, механізм рецепції права Є.Ю. Куришев пропонує визначати як систему юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на правову систему держави, що включає об'єктно-суб'єктний, змістовний і методологічний компоненти [13, с. 98].

Інший дослідник А.В. Єгоров під механізмом правової рецепції пропонує розуміти теоретико-нормативну конструкцію за допомогою якої відбувається взаємодія правових систем у формі запозичення доктринальних та інших компонентів правової дійсності шляхом усвідомленого вольового перерозподілу нормативного і правового обсягу між правовими утвореннями різного рівня [14, с. 165]. Прієшкіна О.О. вважає механізм рецепції права важливим загальнононотеретичним поняттям, яке дозволяє узагальнити основні джерела і процеси рецепції, побачити їх цілісність і представити в працюючому, динамічному вигляді [15]. Тобто переважно дослідники розглядають механізм рецепції права з точки зору динамічної його складової – процесу, але статична сторона є не менш важливою, адже відображає внутрішню будову цієї складної системи, окремі елементи якої в процесі взаємодії і утворюють єдине ціле.

Таким чином пропонується механізм рецепції в конституційному праві розуміти як системно організоване конституційно-правове явище та процес, що складається із взаємоузгоджених та взаємопов'язаних базових елементів та блоків (компонент) в процесі взаємодії яких здійснюється сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) для модернізації, розвитку наці-

ональної системи конституційного права та підвищення ефективності її функціонування.

Враховуючи галузеву специфіку конституційного права, вважаємо, що структуру механізму рецепції варто розуміти як універсальну, багаторівневу, збалансовану, системно організовану доктринально-нормативну конституційну модель, яка складається із сукупності взаємопов'язаних та взаємодіючих базових елементів та блоків (компонент), які з одного боку характеризуються внутрішньою цілісністю та взаємоузгодженістю, а з іншої диференціацією, відносною відокремленістю та автономністю. Зокрема, пропонується в структурі механізму рецепції виділити ряд базових елементів: об'єкти, суб'єкти, форми та методи. При цьому об'єкти та суб'єкти характеризують статичну сторону, а форми та методи динамічну (процес функціонування).

Об'єкти рецепції в конституційному праві – це різноманітний зарубіжний конституційно-правовий матеріал (міжнародно-правова норма) щодо якого існує потенційна можливість чи необхідність сприйняття, впровадження та засвоєння системою конституційного права для її модернізації та розвитку. Тобто, об'єктом рецепції є будь-який зарубіжний конституційно-правовий матеріал (міжнародно-правова норма) з приводу якого суб'єкти здійснюють свою діяльність. Пропонується здійснювати диференціацію об'єктів рецепції в конституційному праві поділяючи їх на дві групи: доктринальні та нормативні.

Доктринальні об'єкти рецепції в конституційному праві представлені різноманітними конституційно-правовими ідеями, аксіологічними засадами, принципами, доктринами, моделями, учнями, теоріями, конституційно-правовим досвідом та ін., які вироблені у сучасну або історичну епохи зарубіжною наукою, науково-дослідними установами, окремими зарубіжними вченими-дослідниками, авторитетними державними чи політичними діячами, інститутами громадянського суспільства. Особливістю доктринальних об'єктів є те, що вони мають необов'язковий характер і можуть застосовуватись для розвитку системи конституційного права лише за бажанням країни-реципієнта.

Вітчизняний процес конституційного будівництва з моменту здобуття Україною незалежності відбувався, в тому числі, в процесі рецепції різних доктрин та теорій, наприклад, відповідно до ст. 6 Конституції України «Державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову» [16], що фактично відповідає теорії поділу влади ідеологами якої, як традиційно вважається, виступають Дж. Локк та Ш. Монтеск'є. Також рецепція ідей зарубіжних мислителів наразі виявились органічно вбудованими в «тіло конституції» і продовжують розвиватись в процесі становлення конституціоналізму, наприклад, ствердження соціальної, правової держави (ст. 1), розвитку форм безпосереднього народовладдя (ст. 69), визнання місцевого самоврядування (ст. 7), забезпечення реалізації прав людини (ст. 3).

Сучасний розвиток конституційного права України відбувається під впливом принципів гуманізму, демократизму, верховенства права, універсальності, унітаризму, соціальної справедливості, децентралізації та ін. вироблених видатними зарубіжними вченими такими як Ж.-Ж. Руссо, Дж. Локк, Т. Гоббс, Ш. Монтеск'є, Т. Джеферсон, М. Вебер, О.Е. Лейст, Д. Гарінгтон, А. Дайсі та ін., рецепція яких в конституційне право також поступово відбувається до сьогодення часу.

На відміну від доктринальних, до нормативних об'єктів рецепції в конституційному праві входять конституційно-правові акти або окремі конституційно-правові норми, конституційно-правові інститути, нормативна термінологія, що мають ефективну практику функціонування в зарубіжних країнах, а також до них слід включити міжнародно-правові норми, що реципіюються

в конституційне право і можуть міститись в деклараціях, резолюціях, рекомендаціях, стандартах, стратегіях тощо.

Специфічною особливістю групи нормативних об'єктів рецепції є те, що до них варто включати і міжнародно-правові норми, адже в умовах глобалізації та транснаціоналізації конституційного права розвиток національної системи конституційного права може відбуватись не тільки за бажанням країни-реципієнта, а й на вимогу, чи за рекомендацією, в тому числі, і міжнародної спільноти.

Наприклад, в процесі розробки Конституції норми основних міжнародних актів до яких приєдналась і Україна (Загальної декларації прав людини [17] Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права [18], Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [19] та ін.) були взяті за основу та повною мірою увійшли до її тексту, а отже фактично відбулась рецепція міжнародних норм в конституційне право України.

Наступним елементом механізму рецепції в конституційному праві є суб'єкти, тобто учасники цього процесу.

Переважно вчені не приділяють належної уваги суб'єктному складу механізму рецепції, хоча це важливе питання, адже саме від нього і залежить ефективність і дієвість його функціонування. Проте, деякі дослідники все ж таки в своїх працях приділяли певну увагу цьому питанню. Зокрема, Є. Ю. Куришев вважає, що суб'єкти рецепції права – це наділені компетенцією рецепіювання на стадіях правотворчого процесу колегіальні органи та (або) фізичні особи, які здійснюють дії по запозиченню елементів іншої правової системи, а система суб'єктів рецепції права за своєю структурою збігається із встановленою в конституції системою правотворчості і правозастосування [13, с. 84, 87]. До цієї позиції приєднується і О.О. Прієшкіна [15].

Інша дослідниця Н. В. Паршкова пропонує виділяти два суб'єкта механізму рецепції права: правового донора (власника правового досвіду) і реципієнта (державу, яка запозичує досвід правового регулювання). При цьому вказує на те, що, на стороні правового донора може виникати множинність, оскільки одночасно може сприйматися досвід правового регулювання декількох держав. Дане положення, на її думку, має місце в тих випадках, коли перед реципієнтом виникає необхідність в правовому регулюванні відносин, і він для розробки національного нормативного акту здійснює узагальнення теорії і досвіду іноземних держав [20, с. 13-14].

На думку С.В. Ткаченка, в процесі рецепції приймають участь дві сторони, а суб'єктами, насамперед виступають держави, які він поділяє на країну-донора та країну-реципієнта [21, с. 24].

В конституційному праві А. І. Дудко вважає основними суб'єктами рецепції політичні інститути, серед яких виділяє: державу та громадянське суспільство, політичні партії, громадські організації, групи за інтересами, окремих громадян [22, с. 19].

Узагальнюючи позиції дослідників, можна зазначити, що по-перше, в літературі немає єдності думок щодо особливостей суб'єктного складу механізму рецепції; по-друге, відсутня системність у дослідженні окресленої проблеми; по-третє, з огляду на оновлене розуміння рецепції як конституційно-правового феномену та процесу існує певна специфіка і суб'єктного складу з орієнтацією на внутрішньополітичну та зовнішньополітичну діяльність.

Отже, пропонується суб'єктами рецепції в конституційному праві вважати потенційних учасників механізму рецепції які можуть виступати в якості суб'єкта-донора, суб'єкта-реципієнта конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) або транснаціонального суб'єкта.

Суб'єктами-донорами зазвичай є держави-донори або міжурядові організації (ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО,

ПАРЄ та ін). При цьому держави-донори можуть брати як активну участь у механізмі рецепції, тобто надавати рекомендації, ділитись досвідом або, навіть, наполягати на її необхідності, так і бути індиферентними до цього процесу. А міжурядові організації завжди не тільки приймають активну участь в механізмі рецепції в якості донора, але можуть й наполягати на здійсненні рецепції та, навіть, контролювати процес її реалізації.

Суб'єктами-реципієнтами є держави-реципієнти, які прагнуть (або зобов'язані) розвивати (чи змінювати) національну систему конституційного права під впливом багатьох соціальних, економічних, політичних, ідеологічних, екологічних та ін. факторів.

Але, в процесі сприйняття, впровадження та засвоєння конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) державою-реципієнтом, тим чи іншим чином, можуть брати участь усі суб'єкти конституційних праввідносин. Тому їх пропонуємо визначати як «субдержавні (субнаціональні) суб'єкти рецепції в конституційному праві» та диференціювати за різними підставами: 1) за обсягом конституційної правосуб'єктності: офіційні (органи публічної влади, депутати, парламентські політичні партії та ін.) та неофіційні (народ, громадяни, непарламентські політичні партії, національні меншини, громадські об'єднання, науково-дослідні установи, заклади вищої освіти та ін); 2) за ступенем впливу на механізм рецепції: активні та пасивні та ін.

Окремо в механізмі рецепції у конституційному праві можуть брати участь транснаціональні суб'єкти, які є відносно незалежними та незацікавленими установами, діяльність яких поширюється на досить велику кількість країн. Вони здійснюють консультативно-дорадчу допомогу в процесі сприйняття зарубіжного досвіду, здійснення конституційних реформ, розвитку демократії та ін., а саме проводять семінари, тренінги, конференції. Переважно вони представлені міжнародними неурядовими організаціями: бюро, фондами, фундаціями, організаціями т.д. (міжнародна фундація виборчих систем (IFES), Freedom House, Європейський фонд демократії (EED) та інші), міжнародними дослідницькими установами (Берлінський центр соціальних наук (WZB Berlin Social Science Center), Центр глобального конституціоналізму (Center for Global Constitutionalism), мережевими громадськими ініціативами (мережа екологічної взаємодії (CEE Bankwatch Network) та ін.

До структурних елементів механізму рецепції в конституційному праві належать також форми та методи. Зокрема, формою рецепції у конституційному праві є зовнішній прояв її об'єктивації (існування) у конституційно-правовій дійсності. До основних форм рецепції можна віднести: запозичення, експансію та консенсус. Метод рецепції в конституційному праві – це сукупність способів (прийомів) та засобів сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу (міжнародно-правової норми) національною системою конституційного права. До них пропонується відносити: метод аксіоматичної інсталяція та метод критичної трансформації.

Концептуалізація уявлення про механізму рецепції в конституційному праві визначає необхідність додаткового групування базових елементів структури у блоки (компоненти), які за своєю сутністю є відносно відокремленими механізмами, але у своїй сукупності утворюють цілісний конституційно-правовий механізм та сприяють підвищенню ефективності його функціонування. А саме пропонується виділяти наступні блоки (компоненти): доктринально-правовий (теоретико-правовий); нормативно-правовий; культурно-правовий (ідеологічний); інституційно-правовий; організаційно-правовий та інші.

Висновки. Підсумовуючи можна зазначити, що механізм рецепції в конституційному праві є складною багато-

рівневою конструкцією, яка лише в процесі збалансованої (ідеологічного), інституційно-правового, організаційно-правового та ін.) забезпечує ефективне сприйняття, впровадження та засвоєння зарубіжного конституційно-правового матеріалу чи міжнародно-правової норми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник іншомовних слів /За ред. О. С. Мельничука. К.: Головна редакція УРЕ, 1974. 775 с.
2. Новейший словарь иностранных слов и выражений. Мн.: Современный литератор, 2007. 976 с.
3. Комлев Н.Г. Словарь иностранных слов. М.: ЭКСМО–Пресс, 2000. 1308 с.
4. Лопатин В.В., Лопатина Л.Е. Малый толковый словарь русского языка: М.: Рус. Яз., 1990. 704 с.
5. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: курс лекций. М.: Юристъ, 1997. 671 с.
6. Хропанюк В.Н. Теория государства и права. Изд. 2–е, доп. и исправ. / Под ред. В.Г. Стрекозова. М.: «Дабаров, Ткачев, Димов», 1995. 378 с.
7. Общая теория государства и права. Академический курс: в 2 т. / Учеб. пособ. для вузов. / Отв. ред. М. Н. Марченко; МГУ им. Ломоносова. М.: Зерцало, 2000. Т.2. Теория права. 639 с.
8. Общая теория государства: учебник для юрид. вузов / В. С. Афанасьев, В. В. Лазарев (ред). М.: Юрист, 1994. 366 с.
9. Шатіло В.А. Теоретичні проблеми конституційного механізму державної влади: співвідношення організаційних структур та функцій (вітчизняний і світовий досвід): монографія. К.: Юридична думка, 2017. 364 с.
10. Чуйко З.Д. Конституційно-правовий механізм забезпечення національної безпеки України. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 8 (58). С. 81-89.
11. Морозюк С. М. Суть механізму реалізації конституції та його співвідношення із суміжними механізмами. *Право і суспільство*. 2016. №6. С. 3-8.
12. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина: монографія. К.: Алерта, КНТ, Центр навчальної літератури, 2008. 472 с.
13. Курышев Е.Ю. Рецепция в российском праве. дисс. канд. юрид. наук. 12.00.01 – теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. Саратов, 2005. 194 с.
14. Егоров А.В. Сравнительное правоведение и правовая рецепция. *Вестник Полоцкого государственного университета. Серия D. Экономические и юридические науки*. 2013. №6. С.164-167.
15. Приешкина Е.А. Категория рецепции в современной юридической литературе. *Актуальные инновационные исследования: наука и практика: электронное научное издание*. 2011. № 4. URL:http://www.actualresearch.ru/nn/2011_4/Article/index.htm
16. Конституція України від 28.06.1996 р. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
17. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
18. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
19. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
20. Паршкова Н.В. Определение преемственности в рецепции права: общетеоретический аспект. *Современная юриспруденция: тенденции развития»: материалы международной заочной научно-практической конференции. (10 января 2012 г.)*. Новосибирск: Изд. «ЭКОРкнига», 2012. С.11-14.
21. Ткаченко С.В. Идеологический компонент рецепции права. *Юридические записки*. 2014. №2. С.21-27.
22. Дудко А.И. Рецепция в конституционном праве России: автореф. дисс. канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «конституционное право; муниципальное право». Челябинск, 2010. 26 с.